

HANS ALDERLIESTEN

HEB
LIEF
EN DOE
WAT
JE WILT

Augustinus als
psycholoog

Hans Alderliesten

HEB LIEF EN
DOE WAT JE WILT

Augustinus als psycholoog

VOORWOORD

Augustinus wordt wel de eerste westerse psycholoog genoemd. En hoewel deze kwalificatie *avant la lettre* is, omdat psychologie als wetenschap nog lang niet bestond, komt die zeker niet uit de lucht vallen. Augustinus heeft veel geschreven over de ‘innerlijke mens’, de menselijke geest, het innerlijk, en dat op een manier die heel dichtbij komt. In zijn boeken gaat het over emoties die mensen be-roeren en motieven die hen drijven. Hij deelt zijn gedachten over schuld en schaamte, over trots, over innerlijke onrust. En dat doet hij zó, dat het vandaag de dag nog steeds hout snijdt. Ik vind dat fascinerend, dat iemand uit de vierde en vijfde eeuw al nadacht over thema’s die nog steeds relevant zijn. Het is daarom mooi dat Hans Alderliesten in dit boek Augustinus en zijn werk voor het voetlicht brengt en verbindt met onze tijd.

Over onze tijd is veel te zeggen, maar een uitgebreide psychologische analyse voert op deze plek te ver. Wat ik er graag uitlicht, is dat onze tijd zich kenmerkt door een grote gerichtheid op het individu en het zelf. Je hoeft maar een willekeurige boekhandel binnen te stappen, en de boeken die je helpen bij zelfreflectie en zelfontplooiing liggen in stapels voor je klaar. ‘Wie ben ik, wie wil ik zijn, en hoe kan ik dat bereiken?’ zijn belangrijke vragen voor veel mensen in de 21^e eeuw. Je zou kunnen denken dat geen tijd zo zelfgericht is als de onze – maar misschien ligt dat toch genuanceerder. Ook Augustinus schreef namelijk al over de *homo incurvatus in se*, de in zichzelf gekromde mens. Je zou zelfs kunnen stellen dat het reflectieve zelf,

bezig met *Selbstsuche*, ondenkbaar is zonder Augustinus, die in zijn *Confessiones* blijk geeft van introspectie en bezinning op zichzelf en zijn levensverhaal.

Maar hier wordt het spannend, en hier ligt voor mij als godsdienstpsycholoog de meest interessante beweging. Immers, Augustinus voert het gesprek over wie hij is en wie hij is geworden niet met zichzelf, maar met God. Hij denkt en reflecteert voor het aangezicht van God en geeft zo gehoor aan een stem van buitenaf. Op deze manier wordt de in zichzelf gekromde mens een andere richting geboden en wordt het opgesloten zijn in jezelf opengebrouwen. Dat openbreken gebeurt ook op een andere manier: wanneer Augustinus schrijft over liefde en liefhebben, gaat het eerst en vooral om liefde tot de ander/Ander: liefde voor God en je naaste. ‘Heb lief en doe wat je wilt’ betekent geen vrijbrief voor het individueel hedonisme, maar begrenzing – een begrenzing die heilzaam is in alle tijden, maar zeker in de onze. Daarom: neem en lees!

Hanneke Schaap-Jonker

rector Kennisinstituut christelijke ggz (Eleos/De Hoop ggz)

bijzonder hoogleraar klinische godsdienstpsychologie

(Vrije Universiteit Amsterdam)

HEB LIEF EN DOE WAT JE WILT

Augustinus als psycholoog

Nog nooit waren we zo welvarend, tot zoveel in staat en zo ambitieus. Toch zijn we maar nauwelijks gelukkig. De hele wereld binnen handbereik en toch op onszelf teruggeworpen. In een tijd waarin je voor jezelf moet opkomen en zelf iets van het leven moet maken, verlangen velen naar verbinding. Tegelijkertijd lijkt er meer dan ooit sprake van eenzaamheid, stress, verdriet. Als we eerlijk zijn, hebben we er allemaal mee te maken. Hoe kunnen we weer méér in verbinding met onszelf, de ander en de wereld om ons heen raken? Hoe kan ik pijn overwinnen en geluk hervinden? Ik wil graag lang en gelukkig leven ...

Niet getreurd! Voor de vele vragen waar we vandaag de dag mee tobben, worden er allerlei soorten antwoorden aangereikt. Coaches, therapieën en zelfhulpboeken te over. Het is druk in de spreekkamer, de wachttijd loopt op, het is druk in de apotheek. Nieuwe therapieën, beter inzicht in jezelf, nog meer focus op wat er echt toe doet: het is druk op de zelfhulpmarkt.

Niet dat de vragen van nu nieuw zijn, integendeel. Zijn geluk en ongeluk niet van alle tijden? En lopen we daar eigenlijk al niet heel lang voor weg? Veel generaties hebben gedacht het einde der tijden mee te maken, veel erger zou het toch niet kunnen worden? Bestaansonzekerheid is van alle tijden – keizers en koningen kwamen en gin-

gen. Gedoe in de familie, er niet helemaal bij horen, twijfel over partner, baan en toekomst: er is weinig nieuws onder de zon.

Zielzorg

Nieuwe vragen, oude antwoorden. En nieuwe antwoorden op oude vragen. Dit boekje zet bisschop-filosoof Augustinus in de schijnwerper als zielzorger. Met enige lenigheid kunnen we Augustinus in een psychologenpraktijk plaatsen. Hij hield zich als bisschop-filosoof bezig met het lichamelijk en psychisch welbevinden van de mensen die aan zijn zorgen waren toevertrouwd. Hij had oog voor hun leven en welzijn. Voelde zich integraal verantwoordelijk voor hun geluk. Zielzorg in optima forma. In Augustinus' tijd zijn filosofie, theologie en psychologie nog nauw met elkaar verweven; preken beslaan het hele leven, zielzorg beperkt zich niet tot de behandelkamer. Godskennis, mensenkennis en zelfkennis gaan hand in hand. Het maakt dat Augustinus al eeuwenlang inspireert.

Als de vragen van toen lijken op de vragen van nu, dan kunnen we ongetwijfeld iets leren van een denker die al enige tijd meegaat. Wie Augustinus leest, lijkt een tijdgenoot te ontmoeten, actueel en verrassend als hij is. Augustinus' zielzorg inspireert. Zijn omgang met en aanpak van allerhande problematiek in kerk en samenleving is leerzaam. Augustijnse spiritualiteit kan ons ook nu helpen bij sociale en psychische uitdagingen. We gaan met Augustinus in gesprek – en hij met ons. We zitten met hem en bij hem in de spreekkamer. Hij nodigt ons uit vragen te stellen en nodigt ons uit zélf antwoorden te geven. Hij komt ons tegemoet, wandelt met ons mee, geeft denkduwtjes, scheept ons op met huiswerk. Hij wil ons niet overladen met woorden, maar medicijnen aanreiken om ons te genezen. Vanuit een ver verleden reikt de bisschop-filosoof geen makkelijke antwoorden aan, wel moeilijke vragen.

Liefde

Ik heb getracht Augustinus' inzichten te interpreteren en door te vertalen – overtuigd van de actualiteit en bruikbaarheid van zijn denken. In dit boekje wisselen actualiteit en anekdotes, casuïstiek en citaten elkaar af. Achterin heb ik een bronnenoverzicht opgenomen. Ik heb er bewust voor gekozen de lezer niet te vermoeien met verwijzingen in de lopende tekst, in de hoop in de geest van Augustinus aan te sluiten bij de leef- en denkwereld van de lezer.

Hoe kunnen we beter tot de kern komen, in contact met de bekende en onbekende ander en met onszelf? Wat is een goed leven? In dit boekje komt héél het leven aan de orde. Leven is helen, en helen is leven. Een kernaspect in Augustinus' denken is dat we moeten leren liefhebben, leren omarmen, leren vergeven. Want: 'De wet van de liefde vergeeft de zonden, wist het verleden uit en waarschuwt ons voor de toekomst.' Liefde overwint alles.

Hans Alderliesten

Gouda, zomer 2023

Wie, waar ben ik?

*'Je slaapt eerder op de harde
grond dan in een bed van zilver'*

(SERMO 14,6)

INZICHT 1

Je bent niet de enige

'Veel te laat heb ik U liefgekegen, o Schoonheid, zo oud en zo nieuw. Veel te laat heb ik U liefgekegen! Zie, U was binnen, ik was buiten. Ik zocht U buiten, in schoonheid die door U geschapen is. Ik wierp me op die schoonheid, maar het misvormde me. U was reeds bij mij, maar ik nog niet bij U. Die dingen hielden mij van U af, de dingen die niet zouden zijn, als ze niet in U zouden zijn. U hebt mij geroepen en tot mij geschreeuwd, U genas mijn doofheid. U hebt met Uw licht geschenen, gestraald en geschitterd en zo mijn blindheid verdreven. U hebt een geur verspreid; ik heb geademd en nu verlang ik naar U. Ik heb geproefd, mijn ziel hongert en dorst naar U. U hebt mij aangeraakt; in mij is het verlangen naar Uw vrede ontbrand.'

– CONFESSIONES X, 27, 38

Het is een oude vraag: wie ik ben? Soms klinkt de vraag wáár je bent, waar je naar onderweg bent. In de filosofie wordt het *ik* ook wel het *zelf* genoemd. Naast een lichaam hebben we ook een geest, een zelf. Dat bepaalt – meer nog dan ons lichaam – wie we zijn. Het is het geheel van ervaringen, opvattingen, overtuigingen, dromen en handelingen. Dat bepaalt – meer nog dan ons lichaam – wie we zijn. Het is het geheel van ervaringen, opvattingen, overtuigingen, dromen en handelingen. Voortdurend verhouden we ons tot anderen: in de bus, op de weg, in de winkel. Kleding fungeert als *identity marker*: je laat ermee zien wie je bent, waar je je prettig bij voelt, wat je wilt uitstralen. Dat geldt niet alleen voor kleding, maar ook voor

ons gedrag: we uiten ons op non-verbale en verbale wijze en zoeken daarmee aansluiting bij anderen én stoten tegelijk anderen af.

Op allerlei manieren wordt er in onze tijd een beroep op het ik gedaan. Je moet er gezond uitzien, je moet jezelf bewijzen, je moet verschil maken, je moet veel volgers hebben op sociale media, je moet ... enzovoorts. Om mee van te worden. Identiteit is een ingewikkeld concept – want wie ben je zonder je geschiedenis, ervaring en context? Ooit was identiteit niet zo ingewikkeld – je hoorde bij een stam, ambacht of zuil, en het leven was redelijk voorspelbaar en overzichtelijk. Tegenwoordig ligt de definitie van onze identiteit minder vastomlijnd – en mogen we het zelf vormgeven.

Als het gaat over identiteit, spelen er allerlei sociale processen die onontkoombaar zijn – door schooluniformen zou je het uiterlijke verschil tussen kinderen kunnen wegnemen, maar verandert daardoor de houding van iemand die pest en van iemand die gepest wordt? Naast sociale processen, die zich afspelen tussen mensen in een sociale context, zijn er ook intrapersonlijke processen. Deze processen hebben betrekking op dingen die zich ín ons afspelen, onze gedachtewereld, de afwegingen die we maken, het geweten dat tot ons spreekt, de manier waarop we keuzes maken. Hoe werkt dit? En wat maakt dat we daarin verschillend zijn? Wat is de diepste drijfveer van ons handelen? En kun je dit beïnvloeden? Voordat je je tot anderen kunt verhouden, moet je weten wie je zelf bent. Voor jezelf kunnen zorgen is een voorwaarde om voor anderen te kunnen zorgen. Er zijn grofweg twee visies op de mens: een pessimistische en een optimistische visie. Kort gezegd: is de mens vooral goed of is de mens vooral slecht? In meer andere termen: is de mens (vooral) geneigd tot kwaad of is de mens toch vooral in staat tot goede daden? We kijken in het begin van dit boekje eerst naar Augustinus; wie was hij en hoe keek hij tegen deze vraagstukken aan?

Aurelius Augustinus wordt in het jaar 354 geboren in het gezin van vader Patricius en moeder Monnica. De voornaam Aurelius is afgeleid van het Latijnse woord *aureus*, wat ‘gouden’ betekent. Het werd vaak gebruikt als een bijnaam voor mensen met blond haar of een lichte huidskleur. In het geval van Augustinus was het waarschijnlijk een verwijzing naar zijn welbespraaktheid en zijn vermogen om zijn ideeën aantrekkelijk en helder uit te drukken. Doorgaans wordt Augustinus niet met zijn voornaam aangeduid.

Augustinus’ vader is gemeenteraadslid en heeft een opvliegend karakter en beschouwt zichzelf niet als christen. Zijn moeder daarentegen is een vrome, deugdzame vrouw. In zijn jonge jaren maakt Augustinus veel mee wat mensen van nu nog steeds meemaken: zijn ouders hebben geldzorgen, kwajongensstreken lopen maar net goed af, een van zijn jeugdvrienden komt te overlijden en een academische studie is eigenlijk een brug te ver. Augustinus is nieuwsgierig en leergierig en neemt geen genoegen met de eerste de beste antwoorden. Hij is op zoek naar meer, groter, dieper en beter. Het eenvoudige geloof van zijn moeder Monnica spreekt hem niet aan – als God liefde is, waar komt dan het kwaad vandaan? En is de kosmos niet te groot voor ons menselijke brein om te vatten?

Augustinus wordt wel de eerste moderne mens genoemd. Hij deed wat nog niemand voor hem gedaan had: een boek schrijven over zichzelf. Of beter, een boek over wie God is en wie hij zelf is ten opzichte van God. In *Confessiones* doet hij op weergaloze wijze verslag van zijn zoektocht naar het ware, goede en schone. In zijn zoektocht naar de zin der dingen, passeert hij de Griekse antieke filosofen en ook meer spirituele bewegingen, die we tegenwoordig als *mindfulness* zouden aanduiden, en komt hij uiteindelijk tot rust in God. *Confessiones* is een boek waarin Augustinus zichzelf op het spel zet. Eerlijk vertelt hij hoe hij geen zin had om naar school te gaan, hoe hij kattenkwaad uithaalde met vrienden en hoe hij zich

aan zijn moeder probeerde te ontworstelen. Het maakt dat we Augustinus heel goed leren kennen en hem op de voet kunnen volgen in zijn intellectuele ontwikkeling. *Confessiones* is daarin uniek dat Augustinus ten overstaan van zijn lezers – en vooral voor Gods aangezicht – verantwoording aflegt over zijn leven. Voor de antieke filosofen was dat onbestaanbaar – over jezelf nadenken was noodzakelijk, maar daarover publiceren? In geen geval.

Augustinus maakte in zijn rijke leven veel mee: verschillende malen ontviel hem een dierbare (waaronder het heengaan van Adeodatus, zijn intelligente en gelovige zoon), hij emigreerde naar een ander werelddeel en veroorzaakte wat men tegenwoordig zou noemen een echtscheiding. De eerste dertig jaar van zijn leven laten zich kenmerken met een onrustig zoeken naar de waarheid, een zich wentelen in losbandigheid en een niet onverdienstelijke carrière. Toch bevredigt dit hem niet. Wanneer hij met vrienden in een hoogstaand gesprek is verwickeld, treft hem de blik van een eenvoudige bedelaar, die gelukkiger met zijn bestaan lijkt dan Augustinus met al zijn raadsels en woordverkoperij. Uiteindelijk is het een eenvoudig kind dat God gebruikt om de academicus tot stilstand te brengen. ‘Neem en lees’, zingt het kind, Augustinus hoort er een roep in om de Bijbel serieus te nemen. Hij leest een tekst van Paulus uit de Romeinenbrief, komt erachter dat je geluk niet kunt verdienen en dat alleen Christus genade kan geven. Augustinus geeft zijn carrière op en besluit Italië, de bakermat van de beschaving in zijn dagen, achter zich te laten en de overtocht te maken naar het land van zijn moeder: Noord-Afrika, het huidige Algerije. Daar wenst hij de rest van zijn leven, mediterend in stilte, zich aan God toe te wijden en de zonde uit zijn jeugd te overdenken en bewenen.

Hij krijgt maar weinig kans gestalte te geven aan de leefgemeenschap die hij voor ogen heeft; tegen zijn zin wordt hij benoemd tot presbyter en later tot bisschop. De oude bisschop Valerius wist wel

hoe hij zijn opvolging moest regelen. Bovendien pasten Augustinus competenties naadloos bij het profiel van een bisschop. De laatste veertig jaar diende hij als zielzorger het katholieke kerkvolk van Hippo en omstreken. Naast zijn werk, als bisschop, was Augustinus ook rechter: in de ochtend sprak hij recht in kleine zaken, zoals erfenissen, echtscheidingen en andere euvel daden. Dit zorgde voor een onrustige werkpraktijk voor de bisschop, die regelmatig kampte met een zwakke gezondheid. Augustinus ervoer het bisschopsambt als een last door God hem opgelegd. Hij wenste dit alles op geen enkele wijze te ontlopen, maar met hier en daar een zucht aanvaardde hij dit ambt. Hij wist dat hij hetzelfde nodig had als wat hij zijn hoorders voorhield. Alleen als God gaf wat Hij van hem eiste, kon hij zijn taak volbrengen ('Geef wat Gij beveelt en bevel dan wat Gij wilt'). Nooit had de bisschop ware rust – dan weer was er een epidemie, dan weer een mislukte oogst of de dreiging van een oorlog. De ware rust kan slechts gevonden worden in God. Niet voor niets opent hij zijn *Confessiones* met de beroemd geworden woorden: 'Gij hebt ons tot U geschapen en onrustig is ons hart tot het rust vindt in U.'

Augustinus' betekenis voor vandaag is nauwelijks te overschatten. De meeste van zijn werken zijn verrassend fris geschreven. Wie Augustinus leest, lijkt een tijdgenoot te ontmoeten. En niet zelden kan de lezer verrast uitroepen: 'Hier wordt mijn zaak behandeld.' Augustinus is een veelzijdig denker, die niet in een hokje past. Dat zou diens creativiteit en vindingrijkheid ernstig tekortdoen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Augustinus instemmend wordt geciteerd in het Vaticaan, het Witte Huis en in menig reformatorisch kerkgebouw. Augustinus is nooit ver weg. In zijn adviezen aan parochianen is hij even liefdevol als kritisch, nergens schuwt Augustinus het de vinger op de zere plek te leggen. De zonde moet worden aangewezen, opdat de genade des te meer zal schitteren. 'Ga je intenties na, trek je hart in twijfel, wees een strenge rechter voor je-

zelf, zodat je kunt voelen dat er een barmhartige Vader is; streef jezelf niet, aanvaard je persoon niet. Zit op de troon van je eigen geest, gebruik de kwellende angst van je geweten en belijd aan God wie je bent.' Vrijwel altijd spreekt zijn biografie een woordje mee als hij belijdt zijn redding in, bij, en door God gevonden te hebben: 'U bent schuldig, God is de Rechter. Bekeer je en verheug je over de Rechter. Vandaag wil Hij u nog niet veroordelen. Hij die uw Rechter zal zijn, wil vandaag nog uw advocaat zijn.' Als dat geen tijdloze aansporing van een tijdloze denker is!

Uit het leven van Augustinus: Boetepsalmen

Als Augustinus het einde van zijn leven voelt naderen, laat hij op de muren van zijn slaapvertrek boetepsalmen bevestigen – op vellen van perkament. Met boetedoening verlaat Augustinus in het jaar 430 het leven – hij wist dat hij zelf voor Gods examen zou zakken, maar wist ook dat Christus zijn schuld had gedragen en zijn leven had vernieuwd. Alleen dankzij het offer van Christus kon Augustinus nu spreken van een voltooid leven. Na veertig jaar gearbeid te hebben in Zijn wijngaard, haalt de Heere Zijn dienstknecht Thuis. Augustinus overlijdt vlak voordat de Vandalen Hippo Regius binnenvallen. Augustinus' bibliotheek wordt wonderwel gespaard en dat maakt dat we ook vandaag nog uit zijn oeuvre kunnen putten. Al in de vroege Middeleeuwen kon geen enkele theologiestudent om Augustinus heen. En vandaag zijn er maar weinig filosofische en theologische boeken waarin de naam van Augustinus ontbreekt in de bronnenlijst.

Reflectie

- Hoe onderscheid je je van anderen?
- Welke belangrijke gebeurtenissen hebben jou gevormd?
- Met wie zou je jezelf vergelijken? Op wie zou je willen lijken?

INZICHT 2

De rafelranden van dit bestaan

'Heel de mensheid was zwaar ziek, van oost tot west: een ernstig zieke mensheid. Om die ziekte te genezen, kwam de almachtige Geneesheer. Om dicht bij het ziekbed te komen, vernederde Hij zich tot het aannemen van een sterfelijk lichaam. Hij zette zich aan de zijde van de zieke. Hij schreef medicijnen voor om te genezen. De leiders, de machtigen die een hoge dunk van zichzelf hadden, verzetten zich tegen de Geneesheer. Dat was hun ziekte, hoogmoed was hun kwaal. Om die hoogmoed te genezen, vernederde de Geneesheer Zich. Wie is de Geneesheer? Dat is onze Heer, Jezus Christus. Als een geschoolde Geneesheer, wist de Heer beter wat er binnen in de patiënt omging dan de patiënt zelf. In geval van lichamelijke ziekten doen menselijke artsen waartoe de Heer in staat is bij ziekten van de ziel. Wat verwacht een patiënt anders te horen van de arts dan wat er in zijn lichaam omgaat? De arts kan de pijn verklaren. Maar om uit te vinden of deze pijnen gevaarlijk zijn, wat hun oorzaken zijn, en of de patiënt kan genezen worden van de ziekte, voelt de arts de hartslag en vertelt hij de zieke persoon wat er binnen diens lichaam plaatsvindt.'

— SERMO 175, 1 & SERMO 87, 13

Wanneer was je voor het laatst teleurgesteld? Ervaar je pijn? Heb je deze week nog gehuild? Dat betekent in elk geval dat je leeft, zou Augustinus zeggen. Wie denkt, bestaat, zei een andere filosoof, Augustinus formuleerde dat net even anders: als ik twijfel, ben ik. Wie zich vergist, bestaat. Als je niet leeft, kun je je ook niet vergissen en kun je ook geen pijn hebben.

Teleurstelling, pijn en verdriet hóren erbij – bij dit leven, bij de tijd die we hier doorbrengen, bij het lichaam waarin we geboren zijn. Dat is geen fatalisme en ook geen gevoelloze acceptatie van alles wat niet aangenaam is, integendeel. We mogen ons nooit neerleggen bij het kwaad, nooit goed noemen wat niet goed is. Augustinus zet een spiegel neer. Dat is niet aangenaam, wel eerlijk. We zijn niet gedoemd om ongelukkig te zijn en we hoeven ook niet blij te zijn met verdriet. Léven is het doel. We zijn geschapen met het doel het leven lief te hebben – Augustinus zou Leven het liefst met een hoofdletter hebben geschreven. Er bestaat wel leven zonder pijn, maar geen pijn zonder leven, merkt Augustinus op. En daarop volgend: er bestaat wel vrede zonder oorlog, maar geen oorlog zonder vrede. Even verontrustende als troostende gedachten.

Een van de grootste vragen uit de geschiedenis van de mensheid is de vraag naar het waarom. Waarom sterven kinderen van de honger? Waarom zij wel, hij niet ... waarom? Augustinus is meer een man van vragen dan van antwoorden. Een goede vraag kan belangrijker zijn dan een goed antwoord. Een goede vraag doet recht, brengt je in de positie, geeft je de gelegenheid jouw blik op de wereld te delen. We hebben geen tekort aan antwoorden, maar aan vragen. Zullen we elkaar meer en vaker bevragen? Meer luisteren, minder meningen?

Aardbeving, depressie, ongeneeslijk ziek: het is niet met elkaar te vergelijken, oorzaken zijn er vaak niet, antwoorden evenmin. Het is er. We leven in een gebroken wereld – dit is duidelijk niet het paradijs. Als je het hier moet maken, als dit het is, als er niet meer is dan dit onduidelijke bestaan, dan is de vraag of je te benijden bent. Een beetje geloof en hoop kunnen je toch op de been houden? Morgen wordt het beter ...? Ooit ...!

Ooit was het goed – maar wij willen goed en kwaad van elkaar onderscheiden. Nu, maar toen ook al, als we teruggaan naar het begin

van de mensengeschiedenis. In het paradijs wilden onze voorouders zijn wat ze niet waren. Wij kozen in hen voor afleiding, misleiding, verleiding. Het goede was niet goed genoeg voor ons, we wilden weten wat er gebeurt als je het goede de rug toekeert. Willen weten en meer willen weten – en dan erachter komen dat meer weten pijn kan doen. Zo maakten we kennis met het kwaad: als de afwezigheid van het goede, als een afscheid van de juiste orde en verhouding. Kwaad is een gebrek, schrijft Augustinus: een gebrek aan het goede. Dat kan dus van alles zijn: gebrek aan gezondheid, gebrek aan verbinding, gebrek aan veiligheid.

Door deze ‘afval’ hebben we kennisgemaakt met wat er eerst niet was: kwetsbaarheid, onwetendheid, tijdelijkheid, vergankelijkheid. We zijn, in één woord, sterfelijk geworden. Niet langer zijn we ons leven zeker – overal loert de dood. Het kan vandaag je laatste dag zijn. Dat wéten we niet, zoals we heel veel niet weten. Het leven is een verrassing. We bouwen dijken om ons te beschermen, we bunkeren ons in, we wanen ons veilig, maar we zijn het allerminst. De tijd glipt tussen je vingers door, je dacht grip te hebben, het levenshuis leek zo solide. Morgen kan een boodschap van de huisarts een *gamechanger* voor je zijn.

Toch is Augustinus geen pessimist: het is niet alleen kommer en kwel, er gaat veel goed dankzij en ondanks mensen. Ooit komt het echt goed. Dat is inderdaad niet dankzij ons, maar wel dankzij Eén van ons: Christus kwam om ons leven te leven, onze straf te dragen, onze redding te garanderen. En daarom mogen we hopen op een toekomst. Augustinus’ optimisme sust ons niet in slaap; de spiegel die hij ons voorhoudt, is een *wake up call*: wat hebben wij hier nu te doen? Waar kan ik vandaag het verschil maken? Als ik onderdeel van de tijd ben – *wij zijn de tijden* – hoe kan ik er dan voor zorgen dat de tijden beter worden?

Het is eerlijk om de rafelranden van dit bestaan te benoemen. Ja, er is pijn. Gebrek aan verbondenheid. Ik veroorzaak pijn bij de ander, en de ander veroorzaakt pijn bij mij. En nee, dat zou niet zo moeten zijn. Er zijn aardbevingen – ver weg, maar ook in mijn eigen omgeving. Ik ben regelmatig in shock, begrijp niet wat er gebeurt, heb mijn angsten, twijfels en vragen. Ik verlang naar een wereld waarin geen honger meer is. Waarin er geen chemokuren meer hoeven worden toegediend. Waarin pesten niet meer voorkomt.

Zolang die wereld er nog niet is, zolang sirenes klinken, zolang we te maken heb met polarisatie, proberen we verschil te maken. Onderscheid te maken tussen wat ik wel en niet kan, waar ik wel en geen invloed op heb, waar ik wel bij betrokken wil zijn en waar ik liever bij vandaan kan blijven. Ik probeer lief te hebben, omdat liefde de beste samenvatting van God is. Daar heb je een leven lang genoeg aan – aan het einde van het leven mag je dankbaar zijn dat het niet van ons afhangt. Dat we die betere, mooiere wereld niet zelf hoeven te realiseren, maar dat genade ons thuisbrengt.

Uit het leven van Augustinus: Tranen en verdriet

Augustinus zelf was niet vreemd van teleurstelling en verdriet. Op verschillende momenten in zijn leven wordt hij geconfronteerd met het overlijden van een dierbare: zo verliest hij een jeugdvriend, zijn moeder Monnica en zijn zoon Adeodatus. Verdriet overvalt hem, met name toen zijn jeugdvriend overleed, hij doet uitgebreid verslag van zijn tranen. Teleurgesteld raakt Augustinus in spirituele stromingen: eerst vindt hij het christendom maar niets, later raakt hij teleurgesteld in het manicheïsme en weer later, als bisschop, heeft hij veel verdriet van de donatisten en pelagianen, die – zo vindt hij – de gemeenschap en de kerk veel schade toebrachten met hun ruziemakerij. Naar verluidt had Augustinus een zwakke ge-

zondheid; zijn drukke bestaan eiste zijn tol. Regelmatig is hij ziek, misschien is het ook daarom dat hij zo vaak Christus als de hemelse Arts aanduidt.

Reflectie

- Op welke manier heb jij te maken met teleurstelling, pijn of verdriet?
- Wat vind je van Augustinus' definitie dat kwaad de afwezigheid van het goede is?
- Wat maakt dat jij je veilig voelt?

INZICHT 3

Niet óf maar én

'U mag niet denken dat u uw knecht bemint als u hem niet slaat; dat u uw kind bemint als u het geen tucht leert; dat u uw buurman bemint als u nooit iets tegen hem zegt. Dit is geen liefde, maar slapheid. De liefde moet vurig zijn; vurig om op fouten te wijzen, om te verbeteren. Gaat het over iets goeds, dan is zij blij; gaat het over iets slechts, dan tracht zij dat te verbeteren. Bemint u nooit de fouten van een persoon, maar wel de persoon zelf, want God heeft de mens gemaakt, maar de fouten worden door de mens gemaakt. Bemint u de mens door God gemaakt, maar niet de fouten door de mens gemaakt. Bemint u de mens, dan zult u hem ook bevrijden van zijn fouten. Hebt u de mens lief, dan zult u ook zijn fouten verbeteren. Al bent u soms verplicht hard op te treden, doe het uit liefde tot het goed van de ander.'

— IN EVANGELIUM IOANNIS

TRACTATUS VII, 11

Hoe graag we het zouden willen, de wereld is niet zo overzichtelijk. Oorzaak en gevolg lopen vaak door elkaar. Wat gisteren nog gezond was, wordt vandaag als ongezond betiteld. Goed en fout zijn minder goed van elkaar te onderscheiden dan op het eerste gezicht lijkt. Zwart blijkt soms toch iets minder zwart te zijn, en helemaal wit, nee, dat bestaat niet.

Toch hebben wij voortdurend de neiging te categoriseren: goed of fout, gezond of ongezond, leuk of stom, aantrekkelijk of lelijk. Door te categoriseren proberen we de wereld een beetje overzichtelijker

te maken, beter te begrijpen, meer grip te hebben op wat we om ons heen zien.

Augustinus doet dat ook, maar dan niet alleen met wat hij om zich heen ziet, maar ook met de dingen uit het verleden – en dat wat er in de toekomst zal zijn. Hij roept zijn verleden wakker en probeert in de toekomst te kijken. Daarbij hanteert hij allerlei beelden, voorbeelden, associaties. Imaginatie of verbeelding helpt hem, zo schrijft hij, om zich te binnen te brengen hoe hij zich op bepaalde momenten voelde – en of dat terecht is of dat dat om herziening vraagt.

We leven in een creatieve en complexe wereld omdat wij creatief en complex zijn. Wij maken de wereld, wij zijn de wereld. Geen wij-zij, maar wij-samen. Je kunt jezelf niet buiten de wereld plaatsen, hoe graag je dat misschien zou willen, we maken er onderdeel van uit. De wereld beïnvloedt ons en wij beïnvloeden de wereld. Als ik aan de wereld in het groot denk, schrijft Augustinus, dan duizelt het me. Met veel ontzagen en respect betreed ik het atelier van de Kunstenaar – wie ben ik om Hem op een vorm- of weeffout te wijzen? Wij zien de achterkant – of de voorkant, maar nooit het geheel. We kunnen de loop van de sterren berekenen, maar nooit zal iemand in staat zijn een nieuwe ster op te hangen in het heelal.

Dat is de wereld in het groot, die duizelingwekkende grote wereld. De wereld die de natuurwetenschap probeert te begrijpen en verklaren. Het is echter heilige grond, het leven is een mysterie, als al onze woorden tekortschieten om onze eigen identiteit te beschrijven. Wij dragen de sterfelijkheid in ons om, roept Augustinus schuld bewust uit, wij, die aan alle kanten gebonden zijn aan deze tegenwoordige tijd.

Er is ook een kleine wereld – die is niet minder boos en ook niet minder groot. Dat is ónze wereld. Dat is de wereld die je nu om je

heen ziet. De wereld die je nu bij je draagt. Die wereld die jou draagt. Groot is klein. Wat op wereldschaal voorkomt, komt ook op het schoolplein voor. En omgekeerd, wat in de gezinnen plaatsvindt, gebeurt ook in de samenleving. Straat en staat zijn niet los verkrijgbaar. Wat in het klein gebeurt, gebeurt ook in het groot. Schoolplein en parlement liggen niet zover bij elkaar vandaan.

Dubbelheid om je heen, jazeker, maar ook dubbelheid in jezelf. Augustinus is een tweemens. Ik ben niet óf goed óf fout, maar beide huizen in me. In Augustinus' leven en oeuvre zijn allerlei dualiteiten zichtbaar: hij had een heidense vader en een gelovige moeder, leidde aanvankelijk een losbandig leven en vervolgens een contemplatief leven, genoot van seksuele vrijheid, om na zijn bekering in totale onthouding te leven, genoot van spotlights, maar verkoos later nederigheid, schreef over een vrije wil versus een dubbele wil, was heilige en zondaar tegelijk.

Een belangrijk onderscheid dat Augustinus maakt, is dat tussen zonde en zondaar. Zonde is wat je doet, zondaar is wat je bent. God haat de zonde, maar heeft de zondaar lief. De zondaar moet verlopen gaan, maar de mens behouden worden. In dit spoor zijn wij geroepen fouten te bestraffen, maar van de mens te (blijven) houden. We mogen wel (en moeten helaas wel) in de nabijheid van zondaars verkeren, maar mogen niet in hun zonden delen. Niet neerkijken op een ander – want materieel zijn we gelijk, allen zondaar en allen sterfelijk. Formeel kan er een verschil tussen mensen zijn: de rechter staat boven de verdachte, de koning boven de onderdaan, de leerkracht boven de leerling. Formeel verschillend, materieel gelijk.

Augustinus werkt dit verder uit als hij schrijft over de rechter. De rechter of degene die straft, kan niet in het hart van de verdachte kijken. Het is niet domheid of onervarenheid die tot een onterechte

veroordeling kan leiden, maar onwetendheid. De rechter weet dat de fouten die de ander heeft gemaakt, niet uniek zijn, sterker nog, hij had ze zelf in die situatie ook kunnen maken. Het maken van fouten, of erger, het begaan van overtredingen of misdaden, is inherent aan de mens, aldus Augustinus. Mensen zijn feilbaar – naast de goede dingen die we tot stand brengen, vertoont ons gedrag ook rafelranden. De rechter is zelf ook mens en onderdeel van de menselijke misère. Kennis van de menselijke natuur, waaronder een besef van eindigheid en sterfelijkheid, moet de rechter met nederigheid vervullen. De rechter moet volgens Augustinus uit liefde handelen. In zijn woorden: de zondaar liefhebben, maar de zonde haten.

Zonden zijn een kwaad, een gebrek aan het goede, die de geestelijke hygiëne aantasten en een hele gemeenschap of samenleving kunnen vergiftigen. Volgens Augustinus moeten we de zonde scheiden van de zondaar, ofwel de mens van zijn daden, het gedrag los zien van de persoonlijkheid. De zonde haten en de zondaar liefhebben; een bruikbaar augustijns inzicht, dat nog altijd in opvoedsituaties maar ook breder, in werk en samenleving, kan worden toegepast. We leren hier van Augustinus dat we zonde ook zonde mogen noemen: niet alleen zien, maar ook – in liefde – aanwijzen, met het oog op de gewenste verbetering van levensstijl en als doel het samenleven werkbaar en aangenaam te laten zijn.

Uit het leven van Augustinus: Moeder Monnica

Monnica werd vermoedelijk geboren in het jaar 333 in Thagaste, in het huidige Souk Ahras, Algerije. Ze stierf in het jaar 387 in Italië. Ze trouwde met belastingambtenaar en raadsheer Patricius. Haar man was een heiden, opvliegend van aard, maar Monnica verstond de kunst om haar man in woede niet te weerstaan, noch met daad, noch met woord.

Moeder Monnica was een buitengewoon gelovige vrouw, in tegenstelling tot vader Patricius. Ze deed veel moeite haar echtgenoot voor God te winnen. Dat deed ze niet zozeer door te spreken, maar door haar gedrag. Zij verdroeg zijn vreemdgaan (een veelvoorkomende praktijk toentertijd), zonder in onmin met hem te leven. Monnica leefde in de verwachting van Gods ontferming over haar man; ze hoopte dat als hij tot geloof zou zijn gekomen, hij in kuisheid verder zou leven. Uiteindelijk kwam hij tot geloof, schrijft Augustinus in zijn *Confessiones*: ‘Mijn moeder heeft ook haar man voor U gewonnen, toen zijn tijdelijk leven op het laatst liep; en wat ze in hem had verdragen toen hij nog niet gelovig was, daar had ze niet meer over te klagen toen hij gelovig was geworden. Zij was ook de dienaar van Uw dienaren. Ieder van hen die haar kende, prees en eerde en beminde U ten zeerste in haar, omdat hij Uw aanwezigheid in haar gewaarwerd door het getuigenis dat de vruchten van haar heilige levenswandel aflegden: zij was immers de vrouw van één man geweest, zij had haar ouders hun weldaden vergolden, zij had haar huis vroom bestuurd en bezat een getuigenis in haar goede werken.’

Augustinus schildert Monnica niet alleen als heilige, maar ook als zondaar. Haar leven was niet alleen rozengeur en maneschijn: haar man ging vreemd, zelf was ze op enig moment zo goed als verslaafd aan wijn en kreeg het achtervolgen van haar zoon obsessieve trekken. Monnica is door velen gezien als de ideale christenvrouw of -moeder: deugdzzaam, vroom, bewogen, nederig. Monnica bezat een moedige geest, een warm geloof, standvastige hoop, een scherp verstand, volhardde in het gebed en bestudeerde voortdurend de Heilige Schrift.

Na de dood van haar man in het jaar 371 reisde de toen 39-jarige Monnica haar zoon Augustinus achterna en woonde ze enige tijd in

Italië. Op Paasmorgen in 387 werd Augustinus door bisschop Ambrosius gedoopt. Zijn moeder Monnica heeft al die jaren naar dit moment uitgezien, zij is hem al die jaren achterna gereisd. Een bisschop had haar ooit toevertrouwd: 'Een kind van zulke gebeden kan niet verloren gaan.' Na Augustinus' bekering in Milaan overleed Monnica vrij onverwacht in de kustplaats Ostia, terwijl ze op het punt stonden terug te keren naar Afrika. Haar tranen zijn wereldberoemd. Augustijner monniken drinken op de feestdag van de H. Monica, 27 augustus, een glas witte wijn, naar de zogenoemde Monica-tranen. Monnica is de beschermheilige geworden van vrouwen en moeders en van slachtoffers van huiselijk geweld. Haar relieken worden bewaard in de Sant'Agostino in Rome.

Reflectie

- Hoe zou jij het onderscheid tussen zonde en zondaar kunnen toepassen?
- Waarin ervaar jij dubbelheid en/of tegenstrijdigheid?
- Wat zou jij van Augustinus' moeder kunnen leren?

AUGUSTINUS OVER LEVEN EN LIEFHEBBEN

Eenzaamheid, kwetsbaarheid, stress: we kampen er allemaal mee. Als zielzorger was Augustinus betrokken op het lichamelijk en psychisch welbevinden van mensen die aan zijn zorgen waren toevertrouwd. Vanuit een ver verleden reikt de kerkvader geen makkelijke antwoorden aan, eerder nog stelt hij confronterende vragen. Over hoe je meer in contact kunt komen met jezelf en de ander, hoe je beter tot de kern kunt komen, waar je onrust vandaan komt. Augustinus spreekt altijd met twee woorden – over verleden en heden, zonde en genade, dood en leven, donker en licht; het is de reden dat zijn menselijke aanpak ook vandaag nog aanspreekt.

Hans Alderliesten is adviseur/onderzoeker maatschappelijke vraagstukken. Eerder verschenen van zijn hand: *Grote denkers over grote dingen*, *Augustinus voor mensen van nu* en *Overhoop en overleven*.

Over *Augustinus voor mensen van nu* schreef *EO-Visie*:
'Verrassend actueel'

Over *Overhoop en overleven* schreef *De Waarheidsvriend*:
'Een egodocument met diepgang'

